

Političke scene zemalja Zapadnog Balkana

Milan Sitarski, Beogradska otvorena škola

Mada su početkom poslednje decenije 20. veka sve zemlje u regionu Zapadnog Balkana doživele obnovu višestranačkog političkog života, značajne razlike u njihovoj predkomunističkoj istoriji (do II Svetskog rata) su uslovile formiranje bitno različitih političkih scena. Daćemo kratak istorijat i sadašnji opis svake od tih scena. U zemljama u kojima je politička scena makar formalno izrazito pluralna, stranke ćemo grupisati u grupe najrodnijih radi lakšeg pregleda stanja. Manje stranke koje ne utiču bitno na raspored snaga na političkoj sceni i uglavnom ne zauzimaju čvrste stavove o osnovnim pitanjima koja svaku pojedinačnu scenu odlučujuće polarizuju, svrstaćemo u kategoriju „Ostali“ koju ćemo smestiti na samu osu polarizacije dotične scene, dok ćemo glavne aktere koji tu polarizaciju i aktivno sprovode pozicionirati na „njihovu“ stranu ose.

U **Hrvatskoj** je od 1990. do početka 2000. godine bez prekida vladala desničarska, konzervativna i Katoličkoj Crkvi naklonjena Hrvatska Demokratska Zajednica (HDZ) čiji je režim za vreme Predsednika Republike Franje Tuđmana, po mnogim mišljenjima, primio i izvesne autoritarne crte, mada je ta zemlja bila i u to vreme punopravna članica nekih međunarodnih organizacija (UN, OEBS, SE i druge). Uprkos tome HDZ je uzastopno pobeđivala na izborima zahvaljujući ulozi u organizovanju borbe za hrvatsku nezavisnost u granicama iz vremena pre raspada Jugoslavije, protiv JNA i tadašnje vojske Republike Srpske Krajine (1991-1995).

Tek pola decenije po završetku te borbe i smrću predsednika Tuđmana 1999. HDZ gubi primat na političkoj sceni, pa je 2000. vladu sastavila široka koalicija predvođena bivšim komunističkim funkcionerom Ivicom Račanom. Račanova Socijaldemokratska Partija (SDP), naslednica nekadašnjeg Saveza Komunista, vladala je 2000. – 2003. u koaliciji sa Hrvatskom Socijalno Liberalnom Strankom (HSL) umerenog nacionaliste Dražena Budiše i Hrvatskom Narodnom Strankom (HNS) Stjepana Mesića. Mesić je kao član HDZ odigrao značajnu ulogu u osamostaljenju Hrvatske na funkciji poslednjeg Predsednika Predsedništva bivše Jugoslavije ali se kasnije razišao sa Tuđmanom zbog njegove autoritarne vladavine i etničke isključivosti, a potom pobedio Budišu na predsedničkim izborima 2000. U tada nastaloj vladajućoj koaliciji su učestvovala i Hrvatska Seljačka Stranka (HSS), naslednica istoimene stranke upamćene po upornoj borbi za autonomiju Hrvatske u vreme unitarne Kraljevine Jugoslavije, regionalistički Istarski Demokratski Sabor (IDS) i Liberalna stranka (LS) nastala izdvajanjem iz HSL-a kada je njen pokojni lider Vlado Gotovac procenio Budišinu politiku suviše bliskom HDZ-u.

Na izborima 2003. HDZ se vraća na vlast predvođen Ivom Sanaderom koji je stranku dosta uspešno distancirao od Tuđmanovog autoritarnog nasleđa, postigavši vidne rezultate u povratku srpskog stanovništva i prvim koracima integracije u EU. Ovog puta koalicioni partneri HDZ-a su bili na izborima dosta oslabljena HSLŠ i najveća stranka srpske nacionalne zajednice – Samostalna Demokratska Srpska Stranka (SDSS), dok su u opoziciji bile SDP, HNS, HSS, IDS i LS, kao i ekstremno desna i etnički isključiva Hrvatska Stranka Prava (HSP) Ante Đapića.

Posle poslednjih izbora 2007, HDZ je ostala na vlasti, ali je pored SDSS-a i HSLŠ-a morala da u vladajuću koaliciju uključi i HSS, koja je na te izbore izašla u koaliciji sa HSLŠ-om. Ojačala SDP koja je na izbore, kao i 2003, izašla sa IDS-om, ostala je stožer opozicije (posle smrti Račana lider stranke je Zoran Milanović), a u kritici Vlade sledi je i Mesićeva HNS.

U **Bosni i Hercegovini** koju po Dejtonskom sporazumu iz 1995. čine entiteti Federacija Bosne i Hercegovine (poznatija kao bošnjačko/muslimansko – hrvatska federacija) sastavljena od 10 kantona i Republika Srpska, od 1990. su dominirale etničke stranke tri konstitutivna naroda – bošnjačka Stranka Demokratske Akcije (SDA) pokojnog Predsednika Predsedništva Alije Izetbegovića, Srpska Demokratska Stranka (SDS) bivšeg Predsednika RS Radovana Karadžića koga je Tribunal u Hagu optužio za ratne zločine i Hrvatska Demokratska Zajednica (HDZ). Koaliciona vladavina ovih stranaka prekinuta je etničkim ratom 1992. – 1995. tokom koga su one držale vođstvo unutar svojih etničkih zajednica, koje su sačuvala i po sklapanju mira.

Dominacija SDS u Republici Srpskoj prekinuta je 1998. – 2000. za vreme vlade Milorada Dodika, lidera Saveza Nezavisnih Socijaldemokrata (SNSD) u kojoj je učestvovao i Srpski Narodni Savez (SNS) bivše Predsednice RS Biljane Plavšić (1996. – 1998.) koja se 1997. odvojila od SDS nezadovoljna izolacionističkom politikom ove stranke prema međunarodnoj zajednici, kao i Socijalistička Partija Republike Srpske (SPRS) bliska Miloševićevim socijalistima iz Srbije, koja je pratila njihovu svojevremenu politiku distanciranja od SDS. Izbori 2000. i 2002. su vratili SDS na vlast, ovog puta u koaliciji sa novoformiranom Partijom Demokratskog Progresa (PDP) bivšeg premijera Mladena Ivanića čiji su poziv za formiranje koncentracione vlade tada prihvatila SDS i SPRS, a privremeno i Narodni Demokratski Savez (NDS) nastao izdvajanjem iz SNS, koji je zajedno sa SNSD od tada bio u opoziciji.

U Federaciji BiH je vladavina SDA prekinuta 2000. – 2002. kada je lider Socijaldemokratske Partije (SDP), naslednice Saveza Komunisti, Zlatko Lagumdžija formirao vladu sa nekadašnjim Izetbegovićevim saveznikom Harisom Silajdžićem čija Stranka za Bosnu i Hercegovinu (SBIH) zastupa politiku bosanskog unitarizma, tj. ukidanja entiteta ne naglašavajući zvanično, za razliku od

SDA, etničku bošnjačku komponentu te politike. Silajdžić je ponovo promenio stranu posle izbora 2002. omogućivši povratak SDA na vlast na kojoj se i danas nalazi.

Izbori 2006, prvi koji su sprovedeni posle četvorogodišnjeg mandata (po Dejtonskom sporazumu, dotadašnji izborni ciklusi su održavani u razmacima od po dve godine) doveli su do izrazite dominacije Dodikovog SNSD-a u RS (u koaliciji sa PDP-om), a u Federaciji BiH SbiH je prvi put postala skoro izjednačena sa SDA, ali su te dve stranke ostale u koaliciji, dok je SDP najjača opoziciona stranka. HDZ je zadržao izrazitu dominaciju među Hrvatima u BiH sve do izbora 2006, kada je krilo naklonjeno vladi u Sarajevu (HDZ 1990) postalo značajna konkurencija matici stranke, uz podršku Hrvatske Stranke Prava (HSP) BiH. Značajan deo hrvatskih birača je glasao i za stranku Radom za Boljitak kojom faktički upravljaju pojedini privrednici iz zapadne Hercegovine, regiona sa izrazitom hrvatskom većinom.

U **Srbiji** je Miloševićeva Socijalistička Partija Srbije (SPS), nastala transformacijom Saveza komunista, na autoritaran način držala vlast tokom cele poslednje decenije 20. veka, sama ili u koaliciji sa ekstremističkom Srpskom Radikalnom Strankom (SRS) Vojislava Šešelja, izmenivši nekoliko puta strateški pravac svoje politike – od podrške ratnim dejstvima Srba u Hrvatskoj i BiH protiv tamošnjih vlada (u periodima koaliranja sa SRS) do radikalnog distanciranja od njihovih vođstava i naglašene saradnje sa međunarodnom zajednicom (u vreme samostalne vladavine i potiskivanja SRS u opoziciju). Bez obzira na te promene SPS je sama ili zajedno sa SRS uspevala da osvoji većinu na izborima uz česte sumnje u njihovu regularnost, praćene nekada i dugotrajnim masovnim demonstracijama opozicije (1996. – 1997.), sve do poraza u ratu protiv NATO i gubitka kontrole nad Kosovom i Metohijom 1999. Tada je Miloševićev režim, izgubivši značajno na podršci birača, poprimio otvorene autoritarne oblike, što je prinudilo najveći deo opozicije da prevaziđe podele i udruži se u Demokratsku Opoziciju Srbije (DOS) sa ciljem njegovog svrgavanja. Uprkos dvogodišnjem Miloševićevom odbijanju da prihvati legitimne predstavnike Crne Gore u Saveznoj Skupštini i Vladi, kao i protivustanom redefinisaju Ustava SRJ jula 2000. čime je doveden u pitanje legitimitet tih ustanova, pobeda DOS-a nad SPS i SRS na izborima za Predsednika i Skupštinu SRJ septembra 2000. je omogućila pad autoritarnog režima 5. oktobra, posle pokušaja prekrajanja izbornih rezultata.

Izbori za Skupštinu Srbije su krajem te godine doneli DOS-u dvotrećinsku većinu, ali je promenu Ustava Srbije sprečio oštar sukob članica nove vladajuće koalicije. Glavni sukobi demokratsko - nacionalističke Demokratske Stranke Srbije (DSS) Vojislava Koštunice, pobjednika nad Miloševićem na saveznim predsedničkim izborima i radikalno reformske Demokratske Stranke (DS) Zorana Đinđića, prvog premijera postmiloševićevske Srbije, bili su vezani za odnos prema saradnji sa Haškim tribunalom i redefinisaju SRJ. Dok je Koštunica bio nesklon izlasku u susret zahtevima Tribunala za izručenje optuženih i radikalnim rezovima

u bezbednosnim strukturama, kao i ozvaničenju konfederalizacije SRJ kao načinu očuvanja zajedničke države sa Crnom Gorom, Đinđić se vrlo brzo istakao suprotnim stavovima i stilom. Koalicija se raspala posle izručenja Miloševića Tribunalu 2001, kada DSS postaje opoziciona stranka. DS je uspela da održi skupštinsku većinu sastavljenu od ostalih članica DOS-a, a Koštunićini pokušaji da ojača svoj položaj izborom za predsednika Srbije tokom 2002. nisu uspeli zbog nedovoljnog odziva birača (tada je natpolovični odziv birača bio uslov za uspeh predsedničkih izbora). Neposredno po transformisanju SRJ u državnu zajednicu SCG (usvajanjem Ustavne Povelje februara 2003.), čime je sproveden Beogradski sporazum saveznih i republičkih zvaničnika iz marta 2002., premijera Đinđića su ubili pripadnici specijalnih jedinica bliski bivšem režimu.

Krajem 2003. deo DOS-a okupljen oko DS je na vanrednim izborima izgubio većinu u skupštini, a Đinđićevog naslednika na čelu vlade Zorana Živkovića zamenio je Koštunica čija je stranka formirala aktuelnu vladu sa umereno nacionalističkim i monarhističkim Srpskim Pokretom Obnove (SPO) Vuka Draškovića i Novom Srbijom (NS) Velimira Ilića, kao i sa novoformiranom strankom ekonomskih liberala Miroljuba Labusa i Mladana Dinkića G17 Plus, ali uz skupštinsku podršku Miloševićevog SPS. SRS i DS su tada bile najjače opozicione stranke, dok mnogobrojne ostale, nekada uticajne članice DOS-a, kao umereno levičarska Demokratska Alternativa (DA) uspešnog tehnokrate Nebojše Čovića, nisu bile ni zastupljene u Skupštini. Podršku socijalista je nova vladajuća koalicija „platila“ na predsedničkim izborima 2004. kada je njen kandidat bio četvrtoplasiran, iza novog predsednika DS Borisa Tadića (pobednika tih i narednih predsedničkih izbora, sadašnjeg Predsednika Srbije), radikala Tomislava Nikolića i biznismena nekada bliskog Miloševiću - Bogoljuba Karića koji je osnovao novu, ideološki prilično neprofilisanu stranku, Pokret Snaga Srbije (PSS). Lokalni izbori u jesen 2004. su potvrdili slabljenje vladajuće koalicije, a Srbija je i od tada imala ozbiljne probleme zbog nesaradnje sa Tribunalom, nemogućnosti usvajanja novog Ustava, kao i nerešenog statusa zajednice sa Crnom Gorom i Kosova i Metohije na kome je malobrojno preostalo srpsko stanovništvo izloženo teroru koji je naročito eskalirao marta 2004.

U maju 2006. je Koštunićina Vlada izgubila skupštinsku većinu, pošto je zbog nesaradnje sa Tribunalom obustavljen proces integracije u EU, što je izazvalo napuštanje skupštinske većine od strane G17. Gotovo u isto vreme Crna Gora je referendumskim izjašnjavanjem građana postala nezavisna, iako je za nezavisnost bila potrebna većina veća od apsolutne (55%). Premijer je donekle amortizovao te neuspehe pokretanjem procedure za usvajanje novog Ustava (mada se za vreme vladavine dela DOS-a okupljenog oko DS-a tome protivio), a ta procedura je završena njegovim usvajanjem posle referenduma jeseni 2006. Ustavnim zakonom koji je usvojen radi sprovođenja Ustava predviđeno je da se do kraja 2007. raspišu skupštinski, predsednički i lokalni izbori. Skupštinski su održani početkom 2007, a posle njih stranke dotadašnje skupštinske većine nisu imale mogućnost da oforme novu (npr. SPO čak nije ni ušao u Skupštinu), pa je stožerna stranka dotadašnje koalicije, DSS, bila prinuđena da bira između

saveza sa DS i SRS. Posle bukvalno nekoliko dana saveza sa SRS (njen podpredsednik Tomislav Nikolić je bio izabran za Predsednika Skupštine) ona se ipak opredelila za koaliciju sa DS na svim nivoima, u kojoj je učestvovala i G17.

Ta koalicija je bila najkratkotrajnija u srpskoj istoriji posle 2000, pošto je po usvajanju sistemskih zakona predviđenih Ustavnim Zakonom, Predsednik Skupštine Oliver Dulić (DS) krajem 2007. raspisao predsedničke i lokalne izbore bez podrške DSS-a za taj čin. Predsednički izbori su održani početkom 2008. uz pobedu Tadića nad Nikolićem u drugom krugu (znatno manjom razlikom nego 2004.), a parlamentarni i lokalni su održani u maju te godine. Posle tih izbora, Vladu su formirali snažno ojačani savez DS, G17, SPO i autonomaške vojvođanske LSV, dok su SRS, DSS i NS postale opozicija. Odlučujuću ulogu u takvom razvoju odigrala je, začudo, Miloševićeva SPS sa svojim koalicionim partnerima, koji takođe baštine nasleđe pojedinih segmenata Miloševićevog režima. Kod stranaka okupljenih oko SPS, po svoj prilici, došlo je do razrešenja dileme o prioritetu do tada zastupane „tvrde“ nacionalne politike, pre svega po pitanju Kosova i Metohije, i socijalne orijentacije koja je teško sprovodiva bez približavanja EU. Bitne odrednice aktuelne političke situacije u Srbiji su, inače, potpisivanje Sporazuma o Stabilizaciji i Priklučenju sa EU (SSP) koji garantuje teritorijalnu celovitost zemlje, uprkos činjenici da je 20 od 27 zemalja članica EU priznalo jednostrano proglašenu nezavisnost Kosova i Metohije, kao i postizanje dogovora o slanju misije EULEX koja je odobrena od Saveta Bezbednosti UN.

U **Crnoj Gori** je ceo period obnovljenog višestranačja obeležen dominacijom Demokratske Partije Socijalista (DPS) nastale 1990. od Saveza Komunisti. Ova stranka je do 1997. samostalno dobijala većinu na skupštinskim izborima, kao i njen tadašnji predsednik Momir Bulatović na predsedničkim, pri čemu je praktično sledila politiku Miloševićevih socijalista u Srbiji. Te godine se stranka rascepila na Bulatovićevo krilo verno Miloševiću i krilo premijera Mila Đukanovića koji se okrenuo Zapadu, pobedio na predsedničkim izborima i zadržao parlamentarnu većinu koju je na vanrednim izborima 1998. i potvrdio, uprkos građanskim nemirima izazvanim pre toga od strane Bulatovićeovih pristalica koje su osnovale Socijalističku Narodnu Partiju (SNP).

Đukanović je do kraja 2000. vladao u koaliciji sa umereno indpendističkom Socijaldemokratskom Partijom (SDP) takođe komunističke prošlosti i sa prosrpskom ali antimiloševićevskom Narodnom Strankom (NS) koja napušta koaliciju nakon njegovog neočekivanog zaokreta ka indpendizmu posle pada autoritarnog režima u Srbiji 2000. Posle vanrednih izbora 2001. DPS formira vladu sa SDP i dosledno indpendističkim Liberalnim Savezom (LS) koji takođe napušta koaliciju posle Beogradskog sporazuma o preuređenju SRJ, razočaran neraspisivanjem referenduma o nezavisnosti. Na time izazvanim novim vanrednim izborima jeseni 2002. same DPS i SDP su uspele da obezbede većinu, između ostalog zahvaljujući i politički nedoslednoj tehničkoj koaliciji koju je LS sklopio ne samo sa NS, već i sa prosrpskim strankama mилоševićevske prošlosti – SNP i Srpskom Narodnom Strankom (SNS)

izdvojenom 1998. iz NS kad je ova podržala Đukanovića. Pomenute stranke (SNP, NS i SNS) su na te izbore izašle udružene u koaliciju Zajedno za promjene.

Nova vladajuća koalicija je usvojila Ustavnu Povelju i izabrala Đukanovića za premijera, dok je za Predsednika Crne Gore posle dva neuspela pokušaja u proleće 2003. izabran dotadašnji premijer Filip Vujanović. Najzad, grupa javnih ličnosti okupljena oko liberalnog ekonomiste Nebojše Medojevića osnovala je Grupu za promjene (GP) koja se protivi dugotrajnoj vlasti DPS-a, ali ne sa radikalno različitim pogledima na državno – pravni status Republike. Vladajuća koalicija DPS/SDP je uspešno sprovela Referendum o nezavisnosti 2006, da bi iste godine na skupštinskim izborima obnovila mandat, kao i Predsednik Vujanović 2008. Grupa za promjene je promenila naziv u Pokret za promjene i uspela da pridobije priličan broj birača koji su ranije optirali za prosrpske stranke, dok se istovremeno taj blok podelio na umerenije krilo predvođeno SNP-om i NS-om i radikalnije, predvođeno SNS-om, Srpsku listu koja je značajno osnažilo posle referenduma o nezavisnosti. Parlamentarni izbori 2009. su koaliciji DPS/SDP doneli još izrazitiju dominaciju u političkom životu Crne Gore.

U **Makedoniji** je nezavisnost početkom 1992. bez rata stečena pod širokom koncentracionom vladom (izabranom 1990.) koja se potom raspala. Skupštinsku većinu su tada zadržale stranka naslednica Saveza Komunista - Socijaldemokratski Savez Makedonije (SDSM) koji je podržao porednika na predsedničkim izborima Kiru Gligorovu, nekadašnjeg bliskog saradnika Josipa Broza, i naslednik Saveza Reformskih Snaga poslednjeg premijera SFRJ Ante Markovića – umereno levi Liberalni Savez Makedonije Stojana Andova. Ove stranke su potisnule u opoziciju konzervativnu, umereno nacionalističku Unutrašnju Makedonsku Revolucionarnu Organizaciju (VMRO) Ljupča Georgijevskog koja je potom bojkotovala izbore 1994. optužujući vlasti za neregularnosti.

VMRO je, međutim, dobila izbore 1998. u koaliciji sa ideološki neprofilisanom Demokratskom Alternativom (DA) bivšeg člana poslednjeg predsedništva SFRJ Vasila Tupurkovskog. Georgijevski je bio premijer do 2002. najpre u koaliciji sa DA, a po njenom odlasku u opoziciju sa Liberalnom Partijom Makedonije (LPM) pod vođstvom Andova, od koje se odcepila Liberalno – Demokratska Partija na čelu sa Petrom Goševim.

Na izborima 2002. je koalicija SDSM i LDP odnela pomeđu nad VMRO i LPM, što je na čelo vlade ponovo dovelo Branka Crvenkovskog (SDSM). Po završetku drugog Gligorovljevog mandata 1999. za Predsednika je izabran Boris Trajkovski (VMRO), a posle njegove tragične smrti u avionskoj nesreći početkom 2004. Crvenkovski. Praktično sve smene vlasti u Makedoniji od 1998. zavisile su od optiranja dominantnih snaga makedonskih Albanaca (oko 23% populacije) za savez sa pojedinim makedonskim

strankama i koalicijama. Tako je Stranka za Demokratski Prosperitet (PDP) bila saveznik SDSM, Demokratska Partija Albanaca (DPA) Arbena Džaferija VMRO-a, dok je Demokratska Unija za Integraciju (DUI) Alija Ahmetija, proizašla iz gerilskog pokreta iz 2001. pronašla interes da u sprovođenju Ohridskog sporazuma o decentralizaciji iz 2004. sarađuje takođe sa SDSM.

Vladajuću koaliciju SDSM i DUI je na izborima 2006. smenila koalicija VMRO i DPA, pri čemu su obe velike makedonske stranke pretrpele rascep u svojim redovima, tj. odlazak dela članstva i rukovodstva u nove stranke koje su ušle u parlament i orijentisale se na saradnju sa dojučerašnjim protivnicima, a protiv stranaka od kojih su se odcepile. Na vanrednim izborima 2008, izazvanim nesuglasticama trenutno najveće makedonske i albanske stranke, VMRO je odneo ubedljivu pobedu nad SDSM, dok su DUI i DPA praktično izjednačene. Ovi izbori, inače prvi vanredni u makedonskoj istoriji, praćeni su dramatičnim talasom nasilja, što je izazvalo zabrinutost predstavnika EU i svih međunarodnih organizacija. Na predsedničkim izborima 2009. kandidat VMRO Đorđe Ivanov je u drugom krugu ubedljivo pobedio kandidata SDSM Ljubomira Frčkoskog i tako zamenio Crvenkovskog na čelu države.

Klasifikacija političkih scena

Sve zemlje regiona, dakle, imaju za sobom već jednu i po deceniju razvoja postkomunističkog višestranačja. Uprkos velikom broju stranaka koje deluju u svakoj od ovih zemalja, možemo pri pokušaju klasifikacije njihovih političkih scena konstatovati da je u najvećem broju slučajeva suštinski reč o bipolarnim scenama.

Bipolarne scene

U tri od pet zemalja su u prethodnih 18 godina na vlasti bile po dve rivalske stranke ili dve koalicije okupljene oko dveju stožernih stranaka. U Hrvatskoj su takve stožerne stranke desna HDZ i leva SDP, u BiH desna SDA (uz konkurenciju SBiH na desnom centru) i leva SDP (u Republici Srpskoj te uloge pripadaju SDS-u i SNSD-u), a u Makedoniji levičarska SDSM i desničarski VMRO. Ove zemlje sa praktično bipolarnim scenama mogu se već na prvi pogled podeliti na dominantno levičarske (Makedonija) ili desničarske (Hrvatska, BiH), s obzirom na dužinu vladavine levih ili desnih stranaka i koalicija u njihovoj novijoj istoriji. Ova podela se, međutim, protokom vremena sve više ublažava jer se u zemljama sa suštinski bipolarnom scenom postepeno ustaljuje periodično smenjivanje dominantnih blokova na vlasti.

Ostale, nedominantne stranke u ovim zemljama mogu se podeliti u nekoliko kategorija:

1) stranke koje su nedvosmisleno radikalnom ideološkom profilisanošću praktično „predodređene“ na predizborno ili postizborno koaliranje sa levim ili desnim dominantnim strankama (zavisno od karaktera te profilisanosti) i obično predstavljaju „tvrđe“ krilo u koaliciji. Njihov manevarski prostor za sklapanje drugačijih koalicija je veoma skučen i u tim slučajevima bi im pretilo razočarenje i odliv biračkog tela i članstva. Na primer, u Hrvatskoj su HNS kao levo liberalna stranka i IDS kao zastupnik levog regionalizma praktično nužno upućene na saradnju sa SDP, kao dominantnom strankom levice.

2) stranke koje pokušavaju da zauzmu centralni prostor na sceni između dominantnih stranaka/koalicija, nekad i kao umereni i „nepouzđani“ saveznici neke od njih, gradeći sebi manevarski prostor da promenom saveznika određuju koji će od suprotstavljenih polova dostizati potrebnu većinu. Takav je, recimo, položaj HSLLS-a, HSS-a i SDSS-a u Hrvatskoj, SBiH u Bosni i Hercegovini (PDP, DNS i SPRS u Republici Srpskoj) i LSM u Makedoniji. Najskoriji izbori u nekim od ovih zemalja (u Makedoniji i BiH 2006. i Hrvatskoj 2007.) pokazuju, međutim, tendenciju slabljenja ovih stranaka, usled izrazitije polarizacije političkih scena, koja ih najčešće navodi da „izaberu stranu“ ili se čak pri tome i rascepe (LSM) ili marginalizuju (DA). Neke od njih ovu nelagodnu i rizičnu poziciju prevazilaze ulaskom u predizborne koalicije sa većom strankom kojoj gravitiraju, donoseći joj određen broj glasova, a sebi obezbeđujući ulazak u parlament. Ovakvu poziciju dugoročnije mogu zadržati samo manje stranke etničkih manjina (npr. SDSS) i snažnijeg ideološkog naboja ili tradicionalno čvrstih jezgara pristalica (HSS, SPRS). Trenutno je jedino SBiH od stranaka ove vrste u usponu, mereno po rezultatima poslednjih izbora, poređenih sa rezultatima prethodnih.

3) Stranke koje su svojom ekstremističkom politikom dovedene u položaj koalicione neupotrebljivosti, pa njihova zastupljenost u skupštinama praktično ne menja bipolarni karakter scene. Takva je, na primer, HSP u Hrvatskoj, sa kojom nije htela nikakve postizborne aranžmane da pravi HDZ, kao stožerna stranka desnice.

Tripartitna scena

U Srbiji se sadašnje stanje najbolje može opisati kao period tranzicije od tripartitne ka bipolarnoj političkoj sceni. Ta scena trenutno u procesu poodmaklog profilisanja i na njoj su posle 2000. godine dosta jasno grupisane stranke Miloševićevog režima - SPS (vladajuća 90-ih) i SRS (dominantna u toj grupi posle 2000.), zatim stranke prve postmiloševićevske radikalno reformističke vlade među kojima dominira DS i konačno, stranke koje su učestvovala u narednoj, umereno reformističkoj vladi – DSS, G17 Plus i SPO-NS. Predsednički izbori juna 2004. i lokalni jeseni iste godine pokazali su, međutim, da je treća grupacija znatno oslabila na račun

prve dve. To bi bila situacija slična onoj u Hrvatskoj, Makedoniji i BiH (polarizacija scene i slabljenje centra), ali dodatno komplikovana činjenicom da je SRS kao nedvosmisleni stožer jednog od mogućih polova suštinski igra ulogu sličnu HSP-u, uz faktičku koalicionu neupotrebljivost. Izbori januara 2007. su samo pojačali ovu polarizaciju, pa je DSS umesto stožerne stranke „trećeg puta“ došao u situaciju sličnu onoj u kojoj se nalaze HSS i HSLŠ. Ovu poziciju ona je iskoristila da, doduše kratkotrajno, sklopi skupštinsku koaliciju sa SRS, ali je nju vrlo brzo zamenila koalicijom sa DS i G17. Ovako brzo menjanje strana je DSS-u nanelo priličnu političku štetu, što se videlo po rezultatima predsedničkih i skupštinskih izbora 2008. Posle tih izbora politička situacija u Srbiji je bila veoma bliska uspostavljanju bipolarne scene, pri čemu bi jedan pol činila DS sa saveznicima (G17, SPO, LSV, manjinske stranke, možda i LDP), drugi SRS i DSS-NS, dok je SPS neočekivano dobila ulogu odlučujućeg „igrača“ na centru, što je u svojevrsnom neskladu sa njenom do sada naglašenom ideološkom profilisanošću. Posledice takve pozicije SPS i njenog optiranja za sastavljanje aktuelne vlade sa proevropskom koalicijom na opredeljenost njenih birača će biti poznate posle sledećih izbora. Perspektiva bipolarizacije scene je donekle umanjena rascepom u SRS, od koje se odvojila Srpska napredna stranka (SNS) koja pretenduje na izrazito veći koalicioni potencijal nego SRS.

Scena sa dominantnom strankom.

U Crnoj Gori se može konstatovati dugotrajna dominacija DPS-a od 1990, tj. najpre samostalna vladavina ove stranke, a od 1998. u stalnoj koaliciji sa SDP-om i povremenoj, zavisno od promena njene politike i izbornog uspeha, sa NS i LS (po tome DPS podseća na SPS u Srbiji 90-ih). Jednokratni pokušaj SNP, SNS, LS i NS da predizbornom tehničkom koalicijom prekinu ovu dominaciju nije uspeo (osim u nekim opštinama). Izbori posle proglašenja nezavisnosti su pokazali da u tome nije uspeo ni novoformirani Pokret za Promjene (PzP) koji je i postavio sebi glavni cilj da prevaziđe duboke, strateške podele u crnogorskom društvu, koje i omogućuju premoć DPS, ali je ostvario prodor isključivo u prosrpsko biračko telo, ne ugrozivši potpunu dominaciju DPS i SDP na indpendističkom delu političke scene. Taj prodor je trajao samo do izbora 2009. kada se veliki deo birača PzP ponovo okrenuo SNP-u i drugim prosrpskim strankama.

Odnos optiranja za političke (ideološke) orijentacije i optiranja za stranke

U istraživanju Centra za proučavanje informacionih tehnologija Beogradske otvorene škole (leto 2004.) ispitanicima (korisnici interneta u prestonicama Jugoistočne Evrope) su postavljena pitanja o optiranju za konkretne političke aktore (stranke i koalicije), ali i o njihovoj opredeljenosti za pojedine političke orijentacije. Pošto smo predstavili stepen i vrstu političke opredeljenosti ispitanika i zastupljenost ponuđenih političkih orijentacija među njima, a zatim kroz komparativnu analizu političkih scena identifikovali stranke koje su natprosečno prihvaćene od populacije korisnika Interneta, analizirali smo odnos između optiranja ispitanika za pojedine orijentacije i optiranja za konkretne stranke.

Ovo je bitno baš zbog heterogenosti političkih scena obrađenih zemalja, pošto analizom načelnih političkih orijentacija pristalica konkretnih stranaka sa tako različitih scena stvaramo pretpostavke za jedinstvenu analizu uočenih fenomena. Izdvojili smo među strankama koje uživaju podršku većeg dela ispitane populacije, one koje su okupile značajan deo pristalica pojedinih orijentacija u sredinama u kojima deluju. Pri tome smo težili da identifikujemo najbrojnije delove populacije koji su okupljeni oko jedne orijentacije, istovremeno podržavajući na realnoj sceni svoje zemlje kurs jednog političkog subjekta. To mapiranje politički koherentnih delova populacije korisnika interneta, koju smo opisali kao politički disproportionalno uticajnu i bitnu za dalji razvoj društvenih tokova, upotpunilo je naš pokušaj predviđanja promena odnosa snaga u društvima regiona Zapadnog Balkana.

Socijaldemokratska orijentacija

Kao najrasprostranjenija u ispitanoj populaciji, socijaldemokratska orijentacija je u velikoj meri zastupljena među pristalicama nekih među najuticajnijih stranaka u ispitivanim gradovima. Najveći broj socijaldemokratski opredeljenih ispitanika u populaciji jednog grada okupile su, dakle, vladajuće DPS i SDP u Podgorici, ali i najpopularnija tamošnja opoziciona snaga, Pokret za promjene je po tom kriterijumu na visokom trećem mestu među strankama u regionu. Ovaj nalaz ne čudi jer se Podgorica ističe ubedljivo najvećom zastupljenošću pristalica socijaldemokratske orijentacije u odnosu na sve druge ispitane gradove. Nešto je jači od te novoosnovane crnogorske stranke po okupljanju socijaldemokrata makedonski SDSM, a za njim sledi DS iz Srbije i hrvatska SDP. Među ovim strankama su, u našem uzorku znatno bolje nego u biračkom telu zastupljene Pokret za promjene, SDSM, DS i hrvatska SDP, pa se od ovih stranaka mogu očekivati najjači impulsi u daljem prodoru i učvršćivanju socijaldemokratske orijentacije u regionu. Ovim uspehom u okupljanju brojne politički koherentne socijaldemokratske grupacije među svojim pristalicama, hrvatska SDP u velikoj meri prevazilazi ispod prosečnu zastupljenost socijaldemokratske orijentacije u opredeljenom delu uzorka u Zagrebu.

Liberalna orijentacija

Kod liberala kao takođe snažno zastupljene orijentacije mogu se na sličan način identifikovati najbitnije realne političke snage koje zastupaju njihov pogled na svet, okupivši među svojim pristalicama značajan broj pristalica liberalizma, mada manji nego u slučaju socijaldemokratije. U političkom okupljanju pripadnika liberalne orijentacije najviše uspeha su pokazale tada opoziciona LS u Hrvatskoj i makedonska LDP, tada članica vladajuće koalicije u toj zemlji. Zanimljivo je da su sve ove stranke ili koalicije kojima pripadaju znatno bolje zastupljene u uzorku nego u biračkom telu ispitivanih gradova na poslednjim izborima. U prestonicama obe države našli smo natprosečno visok procenat pristalica liberalne orijentacije.

Nacionalistička orijentacija

Nacionaliste kao znatno malobrojniju grupu unutar našeg uzorka u pojedinim gradovima su takođe dosta uspešno okupile pojedine uticajne stranke. Pristalice ove orijentacije su politički prilično kompaktne u Sarajevu, gde su okupljene oko vladajuće SDA, Skoplju gde ih predvodi tada opozicioni VMRO, dok ih u Zagrebu u značajnom broju privlači vladajući HDZ i prilično ekstremna opoziciona HSP. U svim ovim gradovima je utvrđena i natprosečna zastupljenost nacionalističke orijentacije među opredeljenim ispitanicima, što je slučaj i u Beogradu u kome, međutim, njene pristalice među korisnicima Interneta nisu koncentrisane među sledbenicima politike jedne stranke. U Podgorici primetan broj pristalica ove orijentacije optira za opozicionu koaliciju Zajedno za promjene (SNP, SNS, NS), mada je procenat nacionalista među Podgoričanima opredeljenim za političke orijentacije izrazito nizak. Među pomenutim strankama samo su VMRO i HSP natprosečno zastupljene u uzorku korisnika Interneta, dok su ostale daleko ispod svojih najskorijih izbornih rezultata.

Ostale orijentacije i ideološki neopredeljeni

Iako trećeplasirana među ispitanicima uopšte opredeljenim za orijentacije, ekološka orijentacija je sa 2,5% pristalica najbolje plasirana u krugu simpatizera Zelenih u Zagrebu. Pristalice ostalih orijentacija uglavnom nemaju u ovoj fazi razvoja političkih scena u regionu snažnije političke subjekte koji bi ih zastupali i okupljali. Donekle se među tim izrazito manjinskim grupacijama izdvajaju pristalice komunista u Zagrebu, kojih je 2,5% okupljeno oko marginalne Socijalističke radničke partije.

U svakom slučaju, za perspektive oblikovanja društvene stvarnosti u skladu sa postulatima svake od obrađenih političkih orijentacija nije od presudne važnosti samo njihova procentualna prihvaćenost u populaciji. Veoma je bitna i grupisanost njihovih pristalica oko jedne ili nekoliko stranaka koje će aktivnosti na tom oblikovanju sprovoditi na realnoj političkoj sceni. Za proveru ove teze će zato biti izuzetno zanimljivo pratiti dalju aktivnost DS, tako uticajne među ispitanim korisnicima Interneta u Beogradu, pošto ona sa 9,3% pristalica koje ne optiraju ni za jednu od ponuđenih orijentacija drži po tome rekord među svim pominjanim strankama.

Političke ideologije na srpskoj političkoj sceni

Milan Sitarski, Beogradska otvorena škola

I

Srbija je sa zakašnjenjem ulazila u evropske modernizacijske procese 19. i 20. veka, uključujući i političke. Time su uslovljene neke specifičnosti aktera i tokova srpskog političkog života, pa i političkih ideologija koje su ga obeležile. Obrasci političkog organizovanja i grupisanja primani su iz Evrope, i same veoma heterogene tokom ta dva burna veka evropske i srpske istorije.

Prvu koherentnu političku ideologiju, **liberalizam**, donela je iz Francuske i Nemačke mlađa inteligencija polovinom 19. veka. U tim zemljama je on prevashodno bio okrenut borbi za ustavni i parlamentarni režim protiv vladarskog apsolutizma, za razliku od anglosaksonskog liberalizma, čiji je akcenat na autonomiji pojedinaca i grupa od svake državne vlasti, pa i ustavne. Prvi istaknuti ideolozi srpskog liberalizma su bili Vladimir Jovanović i Jevrem Grujić, a liberalnu stranku kao realnu snagu na političkoj sceni organizovao je veliki državnik Jovan Ristić. Liberali su bili angažovani i u spoljnoj politici, pa je istovremeno u Srbiju došao i **nacionalizam**, u liberalnoj varijanti, inspirisanoj nekim nacionalnim pokretima u Evropi (Italija, Poljska) i zasnovanoj na načelu narodnosti, po kome svaka nacija ima pravo na nezavisnu i ujedinjenu državu, bez obzira na istorijsku tradiciju i trenutno stanje razvoja njene državnosti.

Konzervativizam je, naprotiv, usled kratke tradicije i slabe ukorenjenosti domaće elite, nepostojanja agrarne aristokratije u zemlji sitnog seljačkog poseda i nadmoći države nad Crkvom, bio upućen na zavisnost od Dvora. Konzervativni pokušaji modernizacije sprovedeni su, stoga, i putem elitističkog militarizma i autoritarnih metoda, naročito za vladavine kneza i kralja Milana Obrenovića (1868–1889.). Zato je i konzervativni nacionalizam polagao nade u odlučnu akciju države, sa akcentom na vojna, diplomatska i propagandna, a ne revolucionarna sredstva. Takvu politiku su vodili tzv. Ustavobranitelji, preteče srpskih konzervativaca, za vreme čije vladavine (1842–1858.) je najistaknutiji državnik bio Ilija Garašanin, kao i vlade Napredne stranke 1880–1887.

Socijalizam je donet u drugoj polovini 19. veka, iz Evrope i iz politički, kulturno i verski bliske Rusije, gde je imao primese jedne vrste anarhizma (narodnjaštvo) koji je težio da izbegne kapitalističku modernizaciju zemlje. To je deo srpskog stanovništva, usled socijalne strukture, sa odobravanjem primio. Rani socijalizam se ipak transformisao u kompromisnu varijantu, mešavinu krajnje

levog liberalizma i desnog socijalizma, koju je u Francuskoj formulisao deo srednje klase u borbi protiv dominacije bogatih slojeva. Tako je nastala Narodna radikalna stranka (NRS), čije su vođe bili istaknuti političari Nikola Pašić, Stojan Protić i Aca Stanojević. Ona je svojom naglašeno demokratskom ideologijom potisnula liberalizam i konzervativizam na političku marginu, kao i klasičnu socijaldemokratiju, koja se tada širila Evropom. Razvila je i svoju varijantu nacionalizma, stavivši demokratsku socijalnu i političku doktrinu u funkciju nacionalnog ujedinjenja, kome su stajale na putu aristokratske i apsolutističke monarhije – Habsburška i Otomanska.

Pod vladom radikala, Srbija je kroz ratove s početka 20. veka sprovela ujedinjenje Južnih Slovena. Usled toga je ojačao plebejski militarizam, koji je društveno emancipovao široke slojeve putem služenja u pobjedničkoj oružanoj sili, nasuprot ranijem elitističkom militarizmu konzervativaca. U unitarnoj jugoslovenskoj monarhiji je nacionalno pitanje Srba i većine susednih naroda umesto rešenja dobilo novi impuls i do danas dominantno obeležava politiku Balkana. Osnovni uzrok je bio nesklad unitarnog uređenja sa izrazito mešovitim etničkim sastavom države, usled čega su manje nacije (pre svih Hrvati) zazirali od mogućnosti dominacije Srba.

Konzervativne tendencije u srpskoj politici je tada zastupala NRS, po mnogima odrođena od prvobitne ideologije, koja je vladala u uskoj sprezi sa državnim aparatom Kraljevine. *Levo-liberalne tendencije* je izražavala Demokratska stranka. U uslovima permanentno aktuelnog državnog i nacionalnog pitanja, veliki deo Srba je usvojio ambivalentni etnički identitet, rascepljen između srpstva i jugoslovenstva. Sve srpske političke snage su bile opredeljene za jugoslovensku državu, uz implicitni spor – treba li ona da bude u funkciji srpske nacije ili obrnuto? *Načelno, srpske konzervativne snage su usvajale prvi, a liberalne drugi stav*, koji je vremenom počeo da korespondira sa *federalističkim* konceptima države.

Početak jugoslovenskog perioda srpske istorije u zemlju je dospelo i **komunizam**, podstaknut komunističkom revolucijom u Rusiji. Komunistička partija je zbog nasilnih metoda borbe zabranjena i ostala na margini političkog života sve do 2. svetskog rata. Tada je, po raspadu i okupaciji države, mala ali borbena KPJ pod vođstvom Josipa Broza uklopila svoj revolucionarni naboj u nacionalni obrazac ustaničkog državotvorstva. Ulazak Crvene armije u zemlju je bio presudan za pobjedu pokreta otpora predvođenog komunistima nad suparničkim, monarhističkim, na čelu sa Dragoljubom Mihajlovićem, među čijim je ideolozima bilo konzervativnih, liberalnih i socijalističkih političara. Oba pokreta su gajila jak nacionalizam – komunisti jugoslovenski, dok su monarhisti nastavili ambivalentan odnos iz međuratnog perioda.

Pobedom komunista obnovljena je Jugoslavija i uspostavljena diktatura i federacija sovjetskog tipa, koja po raskidu sa Moskvom 1948. dobija osobene crte. Ideološki je bila eklektička – komunistička diktatura sa jakim elementima jugoslovenskog nacionalizma,

ali uz postepeno jačanje starih etničkih nacionalizama, najviše hrvatskog i albanskog, dok je srpski bio uglavnom u latentnoj formi do pred sam pad komunizma. Uprkos revolucionarnoj, modernizacijskoj retorici i ikonografiji i boljem socijalnom statusu stanovništva nego u drugim komunističkim zemljama, vremenom su jačali repatrijarhalizacija društva i plebejski militarizam nasleđen iz perioda pobeda u svetskim ratovima. Taj se prodor patrijarhalnih vrednosti, u vidu prilagođenom komunističkom poretku, može smatrati impulsom svojevrsnog konzervativizma, koji je sa komunizmom delio nesklonost liberalnim vrednostima i principima. Uprkos zvanične propagande, usmerene tokom Hladnog rata prema Zapadu, i podrške režimu nekih zapadnih levih socijaldemokrata, nije se moglo govoriti ni o kakvoj vrsti demokratskog uređenja.

II

Disidentski pokreti, ukorenjeni mahom u intelektualnoj eliti, promenljivim intenzitetom su delovali pod komunističkim režimom. Njihovi protagonisti su bili liberali, socijaldemokrati i etnonacionalisti, pa i komunisti skloni teoriji i praksi zapadnoevropskih komunista. Nekada naglašeni jugoslovenski nacionalizam je usled uređivanja odnosa sa susedima izgubio borbeni potencijal i privlačnost i ograničen je na jugoslovensku identitetsku pripadnost, uglavnom kod društvene elite, kako kod dela vladajućih, tako i disidentskih krugova. Drugi deo elite se, uglavnom zajedno sa masom, ukorenjivao u tradicionalnom, etničkom nacionalizmu uz reafirmaciju konzervativno-patrijarhalnih tendencija. Savremenu srpsku političku scenu, formiranu uvođenjem višestranačja 1990, u vreme sloma evropskih komunističkih diktatura, konstituisale su snage nastale iz komunističkog režima, kao i one proistekle iz disidentskih grupa. Glavna specifičnost te scene u prvoj deceniji je bio ostanak na vlasti transformisanih vladajućih snaga bivšeg poretka. One su pod vođstvom S. Miloševića diktatorsku zamenile autoritarnom vladavinom, uz legalno delovanje opozicije ali bez realnih sistemskih šansi za smenu vlasti.

Najsnažnija ideologija na obnovljenoj političkoj sceni u početku je bio **komunizam**, pošto je Savez komunista prerastao u Socijalističku partiju Srbije (SPS). Ona je formalno usvojila socijaldemokratsku ideologiju, ali i zadržala naglašeno pozitivan stav prema vrednostima komunizma, u interpretaciji karakterističnoj za Miloševićev masovni pokret koji je pobedio u unutarrežimskoj borbi za vlast pred samo uvođenje višestranačja. To je bila mešavina reformske retorike i etnifikacije („posrbljenja“) do tada izrazito internacionalističke ideologije, uz naglasak na vraćanju njenim izvornim vrednostima (npr. jednakost). Po odlučujućem okretanju SPS nacionalizmu, zastupnici komunizma su ostali vrlo malobrojni, mada i veoma moćni (Jugoslovenska levica), ali isključivo zbog savezništva sa SPS, sve do pada Miloševića.

Već je SPS vratio **nacionalizam** kao dominantnu ideologiju, kombinujući ga sa nekim levičarskim elementima (npr. egalitarizam), a naročito je ojačao tokom raspada bivše SFRJ i oružanih sukoba. Sukobi su promenljivim intenzitetom, uz prekide, trajali od 1991. do 1999, a i danas su u nekim krajevima međuetnički odnosi na ivici upotrebe sile. Pored SPS, naročito u periodima njenog odstupanja od podrške Srbima u Hrvatskoj i BiH u ratovima protiv vlada u Zagrebu i Sarajevu, ulogu glavnog zastupnika nacionalizma preuzimala je Srpska radikalna stranka (SRS) V. Šešelja. Njena ideologija je bio beskompromisni nacionalizam bez primesa komunizma, koji ne zazire od oružanih sukoba i međunarodne izolacije. SRS je bila oštra opozicija Miloševiću kad god je on zauzimao umereniji kurs po pitanju etničkih sukoba, ali je dva puta formirala koaliciju sa SPS – neformalnu i kratkotrajnu 1993. i formalnu, pred početak oružanih sukoba na Kosovu i Metohiji 1998, koja je trajala do pada režima 2000. Posle toga je SRS ubedljivo najjača nacionalistička snaga u Srbiji, uprkos kratkotrajnoj pojavi novih, npr. Stranke srpskog jedinstva (SSJ).

Konzervativizam je, budući ranije prilično slabo zastupljen, u postkomunističkoj epohi došao do izražaja kao varijanta nacionalizma, lišenog ratnog potencijala i izolacionizma karakterističnog za SPS i SRS, uz to posebno fokusiranog na obnovu tradicije monarhizma i antikomunističkog pokreta otpora iz 2. svetskog rata. Najjači njegov zastupnik tokom Miloševićeve epohe bio je Srpski pokret obnove (SPO). On je iz perioda oštre opozicije prema SPS i radikalnih metoda političke borbe, koji su njegove rukovodioce, uključujući lidera V. Draškovića, doveli pod represivni udar režima, prelazio i u periode saradnje sa vlašću. Propustivši priliku da učestvuje u smeni vlasti 2000, prvog od uvođenja komunizma, SPO je par godina proveo van parlamenta. Ulogu glavnog predstavnika konzervativizma je preuzela Demokratska stranka Srbije (DSS), čiji je predsednik V. Koštunica posle pobede nad Miloševićem na predsedničkim izborima 2000. bio predsednik SRJ do 2003, a kasnije premijer Srbije 2004-2008. DSS se razlikuje od SPO po skeptičnom stavu prema programskom i kadrovskom diskontinuitetu sa autoritarnim režimima, pogotovo u aparatu sile, kao i prema suđenjima građanima Srbije pred stranim sudovima za ratne zločine iz 90-ih. Njena glavna, takođe konzervativna saveznica je Nova Srbija (NS), izdvojena iz SPO pred pad režima. Ovim strankama na konzervativnom delu političkog spektra od 2008. ozbiljno konkuriše Srpska napredna stranka (SNS) nastala od umerenog krila SRS koje se odvojilo pod vođstvom T. Nikolića, a konzervativnim se mogu smatrati i manjinske stranke Savez vojvođanskih Mađara I. Pastora i Stranka demokratske akcije Sandžaka S. Ugljanina.

Nekoliko **liberalnih** i **socijaldemokratskih** snaga deluje od obnove višestranačja. Ove orijentacije nije lako razgraničiti, jer često u okviru iste stranke ima struja naklonjenih jednoj ili drugoj, ili stranka vodi politiku sa elementima obe. Usled dominacije komunista, nacionalista i konzervativaca čak i posle 2000, socijaldemokrati i liberali su se često usredsređivali na zajedničke elemente i ostvarivali operativnu saradnju, što nije pogodovalo profilisanju snaga izrazito liberalnog ili socijaldemokratskog karaktera. Najveći

broj liberala i socijaldemokrata okupila je Demokratska stranka (DS), osnovana 1990. kao baštinik tradicije istoimene stranke iz vremena Kraljevine, a izdvajanjem njenog konzervativnog krila 1992. nastala je DSS.

Od odvajanja dela levo nastrojenih članova na čelu sa prvim liderom D. Mićunovićem u Demokratski centar 1994. i dolaska na lidersku poziciju Z. Đinđića (premijer Srbije 2001-2003.) uglavnom je prepoznavana kao zastupnik liberalizma. Uprkos tome, posle 2000. se učlanila u Socijalističku internacionalu, koja okuplja socijaldemokratske stranke na globalnom nivou, a približavanje DS socijaldemokratskoj orijentaciji je došlo do još jačeg izražaja od dolaska na čelo stranke B. Tadića, predsednika Srbije od 2004. Deo članstva i rukovodstva sa Č. Jovanovićem na čelu se 2005. izdvaja u Liberalno demokratsku partiju (LDP) koja se deklariše kao zastupnik čisto liberalnog opredeljenja, ali se među evropskim liberalima mahom svrstava uz levo profilisane. Tome je naročito doprinelo učlanjivanje u LDP istaknutih rukovodilaca nekadašnjeg Građanskog saveza Srbije (GSS), nastalog iz dela levo liberalnih intelektualnih krugova pred raspad SFRJ.

Na socijaldemokratskom delu političke scene deluju još i regionalističke Liga socijaldemokrata Vojvodine N. Čanka i Sandžačka demokratska partija R. Ljajića, kao i Socijaldemokratska partija N. Čovića, a od 2008. i SPS pokazuje znake zaokreta ka socijaldemokratiji. Na delu scene na kome se susreću ekonomski liberalizam i politički konzervativizam, oličen mahom u privrženosti srpskoj državnosti iz predjugoslovenskog perioda i njenim simbolima, deluje stranka koju su osnovali ekonomski eksperti i istaknuti pojedinci, G17 Plus. Ona je popunila taj deo političkog spektra na kome praktično nije imala konkurenciju, a njen prvi lider M. Labus i sadašnji M. Dinkić su zauzimali visoke funkcije u skoro svim vladama posle 2000.

Milan Sitarski

Dopunjen i prerađen tekst iz knjige „Mreža u razvoju“, Beogradska otvorena škola, 2005.